

Державна служба статистики України

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Держстату України

15.01.2013 № 10

Методичні рекомендації
щодо проведення обстеження з питань доходу та
споживчих можливостей населення в рамках обстеження
умов життя домашніх господарств

Київ-2013

Анотація

Методичні рекомендації щодо проведення обстеження з питань доходу та споживчих можливостей населення в рамках обстеження умов життя домашніх господарств (далі – Методичні рекомендації) розроблено на виконання заходів щодо реалізації у 2012 році Стратегії розвитку державної статистики на період до 2012 року.

Методичні рекомендації складаються з передмови, визначення термінів, трьох розділів та переліку використаних джерел.

У першому розділі розглянуто основні методичні підходи щодо проведення обстеження з питань доходу та споживчих можливостей населення як складової обстеження умов життя домогосподарств. Другий розділ містить систему показників для вивчення питань доходу, третій – систему показників для вивчення питань споживчих можливостей населення в рамках обстеження умов життя домогосподарств.

Методичні рекомендації розроблені з використанням рекомендацій міжнародних експертів, отриманих у рамках реалізації проекту Світового банку "Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень", а також окремих положень документів, що регламентують систему показників обстеження доходів і умов життя населення в країнах Європейського Союзу (EU-SILC).

Методичні рекомендації підготували фахівці департаменту обстежень домогосподарств Держстату України:

Осипова І.І. – директор департаменту;

Спесива-Ухова С.В. – заступник директора департаменту;

Пліско К.Ю. – заступник директора департаменту-начальник відділу організаційно-методологічного забезпечення обстеження умов життя домогосподарств.

Документ призначений для використання працівниками органів державної статистики.

Методичні рекомендації схвалені Комісією з питань удосконалення методології та звітної документації Державної служби статистики України (протокол від 25.12.2012р. № 15).

Зміст

	стор.
1. Передмова	4
2. Визначення термінів.....	4
3. Перелік скорочень.....	6
4. Розділ 1. Основні методичні підходи щодо проведення обстеження з питань доходу та споживчих можливостей населення як складової обстеження умов життя домогосподарств.....	7
5. Розділ 2. Система показників для вивчення питань доходу населення в рамках обстеження умов життя домогосподарств.....	9
6. Розділ 3. Система показників для вивчення питань споживчих можливостей населення в рамках обстеження умов життя домогосподарств.....	12
7. Перелік використаних джерел.....	19
8. Додатки.....	21

Передмова

У сучасній міжнародній статистичній практиці питання доходу та споживчих можливостей окремих типів домогосподарств вивчаються із застосуванням різних джерел даних: реєстрів населення, окремих вибірових опитувань або багатоцільових обстежень домогосподарств. Крім того, показники доходів населення також вивчаються в системі національних рахунків. Разом з тим дослідження доходів у контексті їх взаємозв'язку зі споживчими можливостями не тільки населення в цілому, а й окремих типів домогосподарств проводиться саме за даними вибірових обстежень. У країнах Європейського Союзу основним інформаційним джерелом таких статистичних даних є обстеження доходів і умов життя населення The EU-Statistics on Income and Living Conditions (далі – EU-SILC).

В Україні на сучасному етапі вивчення питань доходів і споживчих можливостей населення в цілому та окремих типів домогосподарств здійснюється на базі комплексного вибірового обстеження умов життя домогосподарств (далі – ОУЖД).

У рамках проекту Світового банку "Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень" була здійснена порівняльна оцінка опису цільових змінних обстеження EU-SILC "Description of target variables: Cross-sectional and Longitudinal" (Комісія Євростату, версія 2004p.) [1] та Algorithm to compute Overarching Indicators based on EU-SILC and adopted under the Open Method of Coordination (OMC) [2] з показниками ОУЖД в Україні.

Ці Методичні рекомендації розроблені з метою подальшої гармонізації ОУЖД з вимогами Євростату в частині питань доходу та споживчих можливостей населення.

Визначення термінів

Вибіркове обстеження населення (домогосподарств) – науково обґрунтований вид несучільного спостереження, при якому обстежуються не всі одиниці сукупності, а лише певним чином відібрана їх частина, а одиницею спостереження є особа чи домогосподарство.

Депривація (позбавлення) – неможливість для особи або соціальної групи задовольняти свої базові потреби через відсутність доступу до основних матеріальних благ і соціальних ресурсів: продуктів харчування, житла, медицини, освіти та ін.

Домогосподарство – це сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують і витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати у родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких з цих стосунків або бути і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи (стаття 1 Закону України "Про Всеукраїнський перепис населення" від 19 жовтня 2000 року № 2058-III).

Грошові доходи домогосподарства складаються з суми грошових і натуральних (у грошовій оцінці) надходжень, одержаних членами домогосподарства у вигляді оплати праці (за винятком прибуткового податку та обов'язкових відрахувань), доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості, доходів від власності у вигляді відсотків, дивідендів, продажу акцій та інших цінних паперів, надходжень від продажу нерухомості, особистого та домашнього майна, худоби, продукції особистого підсобного господарства та продуктів, отриманих у порядку самозаготівель, пенсій, стипендій, соціальних допомог (пільг і субсидій готівкою на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива, компенсаційних виплат за невикористане право на санаторно-курортне лікування, за пільговий проїзд окремих категорій громадян тощо), грошових допомог від родичів та інших осіб та інших грошових доходів.

Загальні доходи домогосподарства складаються з грошових доходів, а також вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства (за винятком поточних витрат на її виробництво), у порядку самозаготівель, суми безготівкових пільг і субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива, а також суми пільг на оплату товарів і послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку, вартості подарованих родичами та іншими особами продовольчих товарів.

Наявний дохід (Disposable income) (відповідно до EU-SILC [1]) – це сума для всіх членів домогосподарства компонентів чистого (без податку на прибуток і внесків у соціальне страхування) особистого доходу (готівковий дохід найманого працівника; безготівковий дохід найманого працівника; грошові доходи або збитки від самостійної зайнятості; вартість товарів, вироблених для власного споживання; пенсії, отримувані від індивідуальних приватних фондів; допомога по безробіттю; пенсія по старості; допомога утриманцям, що пережили годувальників; допомога у зв'язку із захворюванням; допомога по інвалідності та дотації на отримання освіти) **плюс** компоненти чистого (без податку на прибуток і внесків на соціальне страхування) доходу на рівні домогосподарства (імпутована орендна плата; доходи від здачі в оренду майна або земельної ділянки; допомога на сім'ю/дітей; соціальні допомоги, не віднесені до інших категорій; житлові дотації; отримані регулярні грошові перекази між домогосподарствами; відсотки, дивіденди, прибуток від капіталовкладень у неакціонерні підприємства; дохід, отриманий особами віком до 16 років) **за вирахуванням** відсотків, сплачуваних по іпотеці; постійних податків на майно; сплачених регулярних грошових переказів між домогосподарствами; коригування податку на прибуток.

Сукупні ресурси домогосподарства складаються із загальних доходів, використаних заощаджень, приросту в обстежуваному періоді позик, кредитів, боргів, узятих домогосподарством, а також повернутих домогосподарству боргів. Цей показник відображає потенційні ресурси

домогосподарства, отримані в обстежуваному періоді, незалежно від джерел їх надходження.

Шкала еквівалентності – система коефіцієнтів, що надаються членам домогосподарства відповідно до їхніх демографічних характеристик і які відображають зменшення мінімально необхідних потреб на одного члена домогосподарства при збільшенні розміру домогосподарства та зміні його складу.

Перелік скорочень

EU-SILC – (EU Statistics on Income and Living Conditions) – статистика доходів і умов життя

ОУЖД – обстеження умов життя домогосподарств

Розділ 1. Основні методичні підходи щодо проведення обстеження з питань доходу та споживчих можливостей населення як складової обстеження умов життя домогосподарств

Обстеження умов життя домогосподарств було запроваджене на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 02 листопада 1998 року № 1725 "Про проведення обстеження умов життя у домогосподарствах". Упровадження цього спостереження відбулося за підтримки Світового банку та інших міжнародних організацій.

Європейське обстеження EU-SILC було впроваджено відповідно до рамкового положення (Regulation (EC) No 1177/2003 of the European Parliament and of the Council) [3], підписаного Радою Європи та Європейським парламентом у червні 2003 року. Основні етапи проведення EU-SILC регламентуються документами "Визначення" [4], "Аспекти збору даних на місцях та процедури імпутації" [5], "Правила відбору та відстеження" [6], "Список первинних досліджуваних показників" [7].

Методичні підходи формування вибірових сукупностей для проведення ОУЖД, визначені у Методологічних основах формування вибірових сукупностей для проведення органами державної статистики України базових державних вибірових обстежень населення (домогосподарств) [8] та в Методиці формування вибірових сукупностей для проведення у 2009–2013 роках вибірових обстежень населення (домогосподарств): умов життя домогосподарств, економічної активності населення та сільськогосподарської діяльності населення у сільській місцевості [9], у цілому відповідають методології формування вибірки EU-SILC, що регламентується документами "Правила відбору та відстеження" [6] (за винятком вибірки домогосподарств для лонгітюдного спостереження), "Аспекти збору даних на місцях та процедури імпутації" [5].

Генеральною сукупністю для ОУЖД та EU-SILC є сукупність неінституційних домогосподарств, що проживають на території країни на момент збору даних. До генеральної сукупності не входять особи, що проживають в інституційних закладах. Також не охоплені цими обстеженнями певні групи населення, яких важко дістатися, як наприклад, бездомні особи чи особи, що не мають постійного житла.

Обстеження EU-SILC передбачає, що статистичні дані повинні ґрунтуватися на національній репрезентативній імовірнісній вибірці населення, що проживає у приватних домогосподарствах у межах країни, незалежно від мови, національності або правового статусу проживання. Основа вибірки та методи відбору вибірки мають забезпечити той факт, що кожній особі та кожному домогосподарству з цільової сукупності населення буде призначена певна ненульова ймовірність відбору. Зазначені методичні підходи повністю відповідають методичним принципам, реалізованим в ОУЖД.

Одиницею спостереження в EU-SILC [6], як і в ОУЖД [11], є приватне домогосподарство, яке визначається як особа, що живе наодинці, або як група людей, які живуть разом в одному й тому ж приватному житлі та розділяють

витрати, у тому числі на спільне забезпечення речами першої необхідності для життя.

Для поширення результатів ОУЖД на все населення розраховується система статистичних ваг. Методичні підходи до розрахунку статистичних ваг, наведені у Методиці розрахунку системи статистичних ваг для поширення результатів державного вибіркового обстеження умов життя домогосподарств на генеральну сукупність [10], відповідають методології розрахунку статистичних ваг в EU-SILC [6], відповідно до якої, зокрема, вагові коефіцієнти розраховуються, беручи до уваги ймовірність відбору одиниць і випадки неотримання даних, для забезпечення при необхідності коригування вибірки у відповідності з зовнішніми даними, що стосуються розподілу домогосподарств і осіб у цільовій сукупності населення, зокрема за статтю, віком, розміром і складом домогосподарств і регіоном.

Збір даних в EU-SILC організований таким чином, щоб отримувати різні типи наборів даних:

- показники, що вимірюються на рівні домогосподарств;
- інформація про розмір і склад домогосподарств і основні характеристики членів домогосподарств;
- дохід та інші більш складні показники, що називаються "базовими показниками" (освіта, загальна інформація про працевлаштування, додаткова робота), які вимірюються на особистому рівні, а потім об'єднуються для отримання показників на рівні домогосподарств;
- дані, що зібрані та проаналізовані на рівні осіб – так звані "детальні показники" (стан здоров'я, доступ до медичного обслуговування, інформація про працевлаштування).

Аналогічний підхід реалізований і в ОУЖД.

В EU-SILC збираються два типи річних даних:

- перехресні дані, що стосуються конкретного часу або певного періоду часу (показники доходу, бідності, соціального виключення та інші показники умов життя);
- лонгітюдні дані, що стосуються змін на індивідуальному рівні з плином часу, які фіксуються на основі періодичних обстежень за чотирирічний період. Основним завданням лонгітюдного компонента EU-SILC є забезпечення можливості розрахунку "рівня застійної бідності".

Діюче в цей час ОУЖД передбачає збір даних тільки на перехресній основі.

При проведенні ОУЖД первинна інформація збирається шляхом опитування респондентів штатними працівниками регіональних управлінь статистики – фахівцями з інтерв'ювання за формами, опис яких наведено в Методологічних положеннях з організації державного статистичного спостереження "Обстеження умов життя домогосподарств" [11].

В EU-SILC первинні дані збираються як шляхом опитування респондентів, так і на основі реєстрів (за їх наявності). Із реєстрів, як правило, отримуються дані, що стосуються питань доходів і працевлаштування (статус

основної діяльності, показники розмірів доходів тощо), а також соціально-демографічна інформація про респондентів.

Таким чином, методичні принципи, реалізовані в ОУЖД, значною мірою відповідають методичним підходам, викладеним у регламентах проведення EU-SILC.

Розділ 2. Система показників для вивчення питань доходу населення в рамках обстеження умов життя домогосподарств

Збір даних щодо доходів населення здійснюється у рамках ОУЖД з використанням форми № 5-УЖД "Квартальний запитальник про витрати і доходи домогосподарства", зокрема розділу 6. "Індивідуальні доходи членів домогосподарства" (Індивідуальний запитальник) та розділу 8. "Доходи домогосподарства" [11].

Індивідуальний запитальник містить питання щодо доходів кожного члена домогосподарства віком 16 років і старше: форми зайнятості, характеристики місця роботи за формою господарювання, видом діяльності підприємства/організації/установи (за КВЕД); розміру зарплати, яку отримав член домогосподарства; розміру доходу, спрямованого на потреби домогосподарства, отриманого від підприємницької діяльності або від самостійної трудової діяльності члена домогосподарства; розміру пенсії, яку отримують члени домогосподарства; розміру внесків у недержавні пенсійні фонди; розміру стипендії членів домогосподарства; розміру допомоги по безробіттю членам домогосподарства; розміру інших виплат.

Розділ "Доходи домогосподарства" містить питання щодо доходів, отриманих домогосподарством: видів і розмірів соціальних допомог; розмірів доходів неповнолітніх членів домогосподарства (12–16 років), отриманих за виконання будь-якої оплачуваної роботи; вартості подарунків, отриманих від родичів, які проживають окремо, інших осіб, благодійних і релігійних організацій; розмірів отриманих аліментів; доходів від здачі внайми власності або нерухомого майна; доходів від здачі внайми земельної ділянки; отримання дивідендів від акцій та інших цінних паперів, відсотків по грошових вкладах; доходів від продажу особистого та домашнього майна; доходів від продажу нерухомого майна; використання заощаджень; інших доходів.

В ОУЖД розраховуються такі показники доходів:

- загальні доходи домогосподарства, що складаються з грошових та негрошових доходів домогосподарства;
- сукупні ресурси домогосподарства, що включають загальні доходи домогосподарства та використані заощадження, позики та повернені домогосподарству борги.

Відповідно до методології ОУЖД у доходи та ресурси домогосподарства не включаються: податок на прибуток і внески на соціальне страхування; кошти, отримані одним членом домогосподарства від іншого (наприклад, дітям на кишенькові витрати), вартість товарів і послуг, наданих безкоштовно з Державного бюджету України, з місцевих бюджетів і некомерційними

організаціями, що обслуговують домашні господарства, на охорону здоров'я, освіту тощо.

В EU-SILC розраховується показник "наявний дохід" (Disposable income), що не включає податок на прибуток, постійні податки на майно, внески на обов'язкове соціальне страхування найманих працівників, самостійно зайнятих і безробітних (якщо такі є), а також не враховує внески на соціальне страхування роботодавців і сплачені регулярні перекази між домогосподарствами. Саме цей показник застосовується для аналізу питань життєвого рівня, нерівності та споживчих можливостей домогосподарств.

В ОУЖД показник "загальний дохід домогосподарства" відповідає показнику "наявний дохід домогосподарства", який розраховується за даними EU-SILC.

У таблиці наведено співставлення складових вищенаведених показників доходу домогосподарства за програмами EU-SILC та ОУЖД:

ОУЖД	EU-SILC
Загальний дохід домогосподарства	Наявний дохід домогосподарства:
Оплата праці: заробітна плата, премії, інші винагороди, виплати і допомоги, отримані за основним і додатковими місцями роботи як у грошовій, так і в натуральній формах оплати (за виключенням прибуткового податку та інших утримань відповідно до чинного законодавства)	Готівковий дохід найманого працівника Безготівковий дохід найманого працівника Допомога у зв'язку із захворюванням
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості: - особисті доходи від підприємницької, фермерської та самостійної господарської діяльності громадян (тобто без урахування видатків, пов'язаних з цією діяльністю)	Грошові прибутки або збитки від самостійної зайнятості
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	-
Доходи від продажу особистого і домашнього майна	-
Доходи від продажу нерухомості	-
Доходи від власності (дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки по вкладах, доходи від здачі внайм нерухомості тощо)	Відсотки, дивіденди, прибуток від капітальних інвестицій Доход від надання в оренду майна або землі
Пенсії	Допомога по старості Допомога утриманням, що пережили годинувальників Допомога по інвалідності Пенсія від індивідуальних приватних фондів
Стипендії	Дотації на отримання освіти
Допомога по безробіттю	Допомога по безробіттю
Допомога малозабезпеченим сім'ям Допомоги на дітей	Дотації на сім'ю та дітей
Інші допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати	Соціальні допомоги, не віднесені до інших категорій
Субсидії та пільги готівкою на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива	Житлові дотації
Пільги безготівкові на оплату товарів і послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо	-

Пільги безготівкові на оплату послуг транспорту, зв'язку	
Інші грошові доходи	-
Імпутована орендна плата (показник апробується)	Імпутована орендна плата
Грошова допомога від родичів та інших осіб Грошова оцінка допомоги від родичів та інших осіб продовольчими товарами	Одержані регулярні готівкові перекази між домогосподарствами
Аліменти	Одержані аліменти (обов'язкові + добровільні)
Доходи неповнолітніх членів домогосподарства (12–16 років), отриманих за виконання будь-якої оплачуваної роботи	Доходи, отримувані особами віком до 16 років
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	Вартість товарів, вироблених для власного споживання
	Не враховуються:
	Сплата відсотків за іпотекою
	Постійні податки на майно
	Сплачені регулярні грошові перекази між домогосподарствами

Розрахунок за даними ОУЖД показника "загальний дохід домогосподарства" здійснюється за формулою:

$$D = \sum_{i=1}^n D_i + D_h, \text{ де} \quad (2.1)$$

D – загальний дохід домогосподарства;

D_i – загальний дохід i -го члена домогосподарства;

D_h – загальний дохід на рівні домогосподарства;

i – порядковий номер члена домогосподарства;

n – кількість членів домогосподарства.

Розрахунок показника D_i здійснюється за формулою:

$$D_i = \sum_{m=1}^{17} D_m, \text{ де} \quad (2.2)$$

D_m – складові загального доходу члена домогосподарства:

1. Заробітна плата за основним місцем роботи.
2. Компенсаційні виплати, допомоги за основним місцем роботи.
3. Дивіденди (проценти від акцій і вкладів у майно підприємства (установи, організації)) за місцем основної роботи.
4. Заробітна плата в натуральній формі за основним місцем роботи.
5. Заробітна плата на інших роботах у грошовій та натуральній формах.
6. Дивіденди (проценти від акцій і вкладів у майно підприємства (установи, організації)) на інших роботах.
7. Доход від підприємницької діяльності.
8. Доход від самостійної трудової діяльності.
9. Оплата праці на інших тимчасових роботах.
10. Пенсії (включаючи виплату заборгованості).
11. Стипендії (включаючи виплату заборгованості).

12. Допомоги по безробіттю.
13. Виплати у зв'язку з припиненням роботи.
14. Виплата заборгованості з заробітної плати за місцем роботи.
15. Виплата заборгованості з заробітної плати за попереднім місцем роботи.
16. Виплата заборгованості з виплати допомог.
17. Інші доходи.

Розрахунок показника D_h здійснюється за формулою:

$$D_h = \sum_{l=1}^{14} D_l, \text{ де} \quad (2.3)$$

D_l – складові загального доходу на рівні домогосподарства:

1. Доходи від продажу сільськогосподарської продукції.
2. Доходи від продажу особистого та домашнього майна.
3. Доходи від продажу нерухомості.
4. Доходи від власності (дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки по вкладах, доходи від здачі внайм нерухомості тощо).
5. Субсидії та пільги (готівкові та безготівкові) на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива.
6. Пільги безготівкові на оплату товарів і послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо.
7. Пільги безготівкові на оплату послуг транспорту, зв'язку.
8. Імпутована орендна плата (показник апробується).
9. Грошова допомога від родичів та інших осіб.
10. Грошова оцінка допомоги від родичів та інших осіб продовольчими товарами.
11. Аліменти отримані.
12. Доходи неповнолітніх членів домогосподарства (12–16 років), отримані за виконання будь-якої оплачуваної роботи.
13. Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель.
14. Інші доходи.

Розділ 3. Система показників для вивчення питань споживчих можливостей населення в рамках обстеження умов життя домогосподарств

Збір даних з питань споживчих можливостей населення здійснюється у рамках ОУЖД з використанням другого розділу Анкети № 2 "Стан здоров'я членів домогосподарства. Доступ домогосподарств до окремих товарів та послуг".

Цей розділ Анкети № 2 містить два напрями, перший з яких передбачає вивчення думки респондентів щодо двох аспектів:

- економічної депривації (позбавлення) (далі – депривації), тобто недостатності коштів для отримання необхідних недорогих товарів і послуг;
- розвитку інфраструктури як ознаки географічної доступності послуг і бар'єрів негеографічного характеру, які визначають депривацію за доступом.

Другий напрям має на меті виявити, чи потерпають опитувані домогосподарства від цих проявів депривацій.

Для розробки списку депривацій щодо задоволення споживчих можливостей було проведено пілотне дослідження 46 ознак депривацій (додаток 1) на всій мережі домогосподарств, які беруть участь в ОУЖД.

Список депривацій для пілотного дослідження був сформований за підсумками обговорення з основними користувачами даних ОУЖД у ході круглого столу з питань удосконалення програми обстеження умов життя домогосподарств. Крім того, також був урахований міжнародний досвід вимірювання матеріальної депривації, у т.ч. у рамках EU-SILC.

Програма пілотного дослідження передбачала вивчення сприйняття населенням ознак бідності та депривації у сфері їхніх споживчих можливостей за існуючих у суспільстві стандартів, ступеня актуальності для населення ознак бідності та депривації, а також аналіз поширення серед домогосподарств окремих проявів депривації в частині можливостей задоволення не тільки мінімально необхідних фізіологічних потреб, а й потреб, пов'язаних із розвитком особистості та забезпеченням належного рівня комфортності існування.

Для впровадження постійного моніторингу питань бідності за умовами життя за участю фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень ім.М.В.Птухи Національної академії наук України на основі аналізу результатів пілотного опитування був сформований остаточний базовий список депривацій. Для встановлення переліку базових потреб, відсутність яких сприймається більшістю населення як бідність і депривація, з урахуванням специфіки українського суспільства, було прийнято рішення провести межу в розмірі 90% респондентів, які обрали відповідну ознаку. Крім того, наведені депривації мали бути поширеними серед домогосподарств. Ці ознаки було визначено доцільним розглядати як відсутність складових життєвого стандарту, що домінує в сучасному українському суспільстві.

На цей час дослідження передбачає вивчення думки респондентів щодо 18 ознак бідності та депривації базового списку, який наведено в додатку 2, що висвітлюють такі напрями:

- економічна депривація:
 - за харчуванням (недостатність коштів для забезпечення певної якості харчування);
 - за непродовольчими товарами (недостатність коштів для придбання необхідних недорогих товарів і відсутність їх певних видів);
 - за житловими умовами (відсутність нормальних житлових умов, недостатність коштів для покращення житлових умов);

- у сферах охорони здоров'я та освіти (недостатність коштів для отримання необхідних недорогих товарів і послуг);
- розвиток інфраструктури як ознаки географічної доступності послуг і бар'єрів негеографічного характеру, які визначають депривацію за доступом.

Починаючи з 2013 року, з метою гармонізації основних показників українського ОУЖД з програмою європейського обстеження EU-SILK та відповідно до рекомендацій, отриманих за підсумками роботи у рамках проекту Світового банку "Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень", до окремих показників будуть унесені редакційні зміни, а також додані нові показники:

- недостатність коштів для споживання страви з м'ясом, курятиною, рибою (або їх вегетаріанським еквівалентом) через день;
- відсутність водогону в житлі у зв'язку з недостатністю коштів;
- відсутність ванної або душової кімнати у середині житла у зв'язку з недостатністю коштів;
- відсутність туалету зі зливом усередині житла у зв'язку з недостатністю коштів;
- недостатність коштів для підтримування достатньо теплої температури у своєму житлі (на придбання палива, обігрівача тощо) протягом опалювального сезону;
- недостатність коштів для сімейного відпочинку не вдома, а також не з родичами в їх житлі щонайменше один тиждень на рік.

У таблиці наведено співставлення системи показників для вивчення питань споживчих можливостей населення за програмами EU-SILC та ОУЖД:

Показник обстеження EU-SILC	Показник ОУЖД
Заборгованість по іпотечних або орендних платежах	-
Заборгованість по комунальних платежах	Недостатність коштів для своєчасної та в повному обсязі оплати рахунків за житло та необхідні послуги з його утримання або оплати газу для приготування їжі
Заборгованість по внесках за купівлю на виплат або інших платежах за кредитами	-
Можливість оплатити одностижневу щорічну відпустку віддалік від дому	Недостатність коштів для сімейного відпочинку не вдома, а також не з родичами в їх житлі, щонайменше один тиждень на рік
Можливість харчуватися м'ясом, куркою, рибою (або їх вегетаріанським еквівалентом) через день	Недостатність коштів для споживання страви з м'ясом, курятиною, рибою (або їх вегетаріанським еквівалентом) через день
Можливість вирішити проблему неочікуваних фінансових витрат	-
Чи маєте ви телефон (у т.ч. мобільний)?	-
Чи маєте ви кольоровий телевізор?	Відсутність телевізора у зв'язку з недостатністю коштів

Чи маєте ви комп'ютер?	-
Чи маєте ви пральну машину?	-
Чи маєте ви автомобіль?	-
Спроможність обходитися власним доходом	-
Найменший місячний дохід, яким обходяться	-
Фінансовий тягар загальної вартості житла	-
Фінансовий тягар погашення боргів від купівлі на виплат або кредитів	-
Проблеми з житлом: надто темне, недостатньо світла	-
Шум від сусідів або з вулиці	-
Забруднення, вугільний пил або інші екологічні проблеми	-
Насильницькі злочини або акти вандалізму в районі	-
-	Недостатність коштів для того, щоб не відмовляти собі в найнеобхідніших недорогих продуктах харчування
-	Недостатність коштів для оновлення за потребою верхнього одягу та взуття для холодної пори року для дорослих один раз на 5 років
-	Недостатність коштів для придбання за потребою нового одягу та взуття для дітей
-	Відсутність холодильника у зв'язку з недостатністю коштів
Дах, що протікає, вологі стіни/підлога/фундамент або гнилі віконні рами чи підлога	Відсутність житла у нормальному стані (протікає дах, вологі стіни/підлога/фундамент або гнилі віконні рами чи підлога) у зв'язку з недостатністю коштів
-	Відсутність водогону у житлі у зв'язку з недостатністю коштів
Ванна або душова кімната в помешканні	Відсутність ванної або душової кімнати у середині житла у зв'язку з недостатністю коштів
Внутрішній туалет зі зливом для користування лише домогосподарством	Відсутність туалету зі зливом у середині житла у зв'язку з недостатністю коштів
Здатність підтримувати адекватне тепло в домі	Недостатність коштів для підтримування достатньо теплої температури у своєму житлі (на придбання палива, обігрівача тощо) протягом опалювального сезону
-	Наявність житлової площі, що не перевищує 5 кв.м. на особу
-	Недостатність коштів для оплати послуг лікаря (крім стоматолога) у медичному закладі (за відсутністю або складністю отримання таких послуг на безоплатній основі), аналізів, обстежень, процедур, призначених лікарем
-	Недостатність коштів для оплати ліків та медичного приладдя, призначених лікарем

-	Недостатність коштів для лікування в стаціонарі без проведення хірургічної операції (за відсутністю таких послуг на безоплатній основі) або життєво необхідної хірургічної операції (крім косметичної) та подальшого, пов'язаного з цим, лікування в стаціонарі (за відсутністю таких послуг на безоплатній основі)
-	Недостатність коштів для отримання будь-якої професійної освіти

За результатами ОУЖД розраховуються такі показники, що характеризують депривації у сфері споживчих можливостей домогосподарств:

Рівень поширення серед домогосподарств певного виду депривації – частка домогосподарств, які повідомили, що потерпають від проявів певної ознаки депривації:

$$Pn_i = \frac{Q_{ij}}{N_j}, \quad (3.1)$$

де Pn_i – частка домогосподарств, що потерпають від прояву i -ї ознаки депривації;

Q_{ij} – кількість домогосподарств j -тої групи, які повідомили, що потерпають від проявів i -тої ознаки депривації;

N_j – загальна кількість домогосподарств j -тої групи.

Цей показник розраховується в цілому по усіх домогосподарствах, а також для таких груп (j):

- міські;
- сільські;
- з дітьми;
- без дітей;
- перша децильна група за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів;
- десята децильна група за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів;
- група домогосподарств із середньодушовими еквівалентними загальними доходами нижче прожиткового мінімуму.

Межа бідності за деприваціями

Для визначення межі бідності на підставі депривацій базового списку розраховується розподіл домогосподарств за ступенем концентрації ознак депривації в одному домогосподарстві. Межею бідності вважається кількість ознак депривації, кумулятивна частка домогосподарств яких найбільше наближена до рівня монетарної бідності, визначеного за національною межею¹ (додаток 3).

¹ 75% медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат на місяць.

Рівень бідності за деприваціями

Цей показник визначається як відсоток домогосподарств, що мають визначену відповідно до межі кількість депривацій:

$$Pd_j = \frac{Q_j}{N_j}, \quad (3.2)$$

де Pd_j – частка домогосподарств j -тої групи, що визначені бідними за деприваціями;

Q_j – кількість домогосподарств j -тої групи, що мають визначену кількість відповідно до межі депривацій;

N_j – загальна кількість домогосподарств j -тої групи.

Показник розраховується в цілому по всіх домогосподарствах, а також для окремих груп домогосподарств (j):

- міські;
- сільські;
- з дітьми:
 - з однією дитиною;
 - з двома дітьми;
 - з трьома та більше дітьми;
- домогосподарства, до складу яких входять діти, які не мають одного чи обох батьків;
- домогосподарства без дітей;
- залежно від наявності осіб працездатного віку:
 - де всі особи у працездатному віці;
 - з особами у працездатному та в непрацездатному віці;
 - де всі особи у непрацездатному віці;
- де є працюючі особи;
- де немає працюючих осіб.

Усі вищезазначені показники також можуть бути розраховані для певних груп населення (залежно від віку та статі).

В обстеженні EU-SILC показник *рівень матеріальної депривації* визначається як частка населення, що має принаймні три з дев'яти депривацій:

- 1) оплата заборгованості (іпотека або оренда; комунальні рахунки чи чергові платежі за придбані у розстрочку товари);
- 2) можливість взяти однотижневу річну відпустку за межами свого дому;
- 3) можливість покрити неочікувані витрати;
- 4) можливість харчуватися м'ясом, курятиною чи рибою (або вегетаріанський еквівалент цього) через день;
- 5) домогосподарство не може собі дозволити мати телефон (уключаючи мобільний телефон);
- 6) домогосподарство не може собі дозволити мати кольоровий телевізор;
- 7) домогосподарство не може собі дозволити мати пральну машину;
- 8) домогосподарство не може собі дозволити мати власне авто;

9) можливість домогосподарства сплачувати за підтримку нормального опалення у своєму домі.

Цей показник розраховується для таких категорій населення:

- залежно від віку та статі:
 - населення у віці до 17 років;
 - населення у віці від 18 до 64 років;
 - населення у віці старше 65 років;
 - чоловіки у віці 18–64 років;
 - чоловіки у віці старше 65 років;
 - жінки у віці 18–64 років;
 - жінки у віці старше 65 років;
- залежно від того, чи відноситься особа до категорії бідного населення.

Перелік ознак бідності та депривацій базового списку в ОУЖД може переглядатися за підсумками аналізу сприйняття населенням ознак бідності та депривації у сфері їхніх споживчих можливостей за існуючих у суспільстві стандартів, ступеня актуальності для населення ознак бідності та депривацій з урахуванням рівня їх поширення, а також відповідно до сучасного міжнародного досвіду та потреб національних користувачів.

Перелік використаних джерел

1. Description of target variables: Cross-sectional and Longitudinal, 2004.
2. Algorithm to compute Overarching Indicators based on EU-SILC and adopted under the Open Method of Coordination (OMC).
3. Commission Regulation (EC) No 1177/2003 of the European Parliament and of the Council of 16 June 2003.
4. Commission Regulation (EC) No 1980/2003 implementing Regulation (EC) No 1177/2003 of the European Parliament and of the Council concerning Community statistics on income and living conditions (EU-SILC) as regards definitions and updated definitions.
5. Commission Regulation (EC) No 1981/2003 of 21 October 2003, implementing Regulation (EC) No 1177/2003 of the European Parliament and of the Council concerning Community statistics on income and living conditions (EU-SILC) as regards the fieldwork aspects and the imputation procedures, OJ L 298.
6. Commission Regulation (EC) No 1982/2003 of 21 October 2003, implementing Regulation (EC) No 1177/2003 of the European Parliament and of the Council concerning Community statistics on income and living conditions (EU-SILC) as regards the sampling and tracing rules.
7. Commission Regulation (EC) No 1983/2003 of 7 November 2003, implementing Regulation (EC) No 1177/2003 of the European Parliament and of the Council concerning Community statistics on income and living conditions (EU-SILC) as regards the list of target primary variables.
8. Методологічні основи формування вибірових сукупностей для проведення органами державної статистики України базових державних вибірових обстежень населення (домогосподарств), затверджені наказом Держкомстату від 02.08.2005 № 223 – Методологічні положення зі статистики. Том 2. Державний комітет статистики України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2006. – с. 497–525.
9. Методика формування вибірових сукупностей для проведення у 2009–2013 роках вибірових обстежень населення (домогосподарств): умов життя домогосподарств, економічної активності населення та сільськогосподарської діяльності населення у сільській місцевості. Державний комітет статистики України, затверджена наказом Держкомстату від 14.08.2009 № 308 – К.: 2009. – 162 с.
10. Методика розрахунку системи статистичних ваг для поширення результатів державного вибірового обстеження умов життя домогосподарств на генеральну сукупність, затверджена наказом Держкомстату від 14.11.2006 № 521 – Методологічні положення зі статистики. Том 2. Державний комітет статистики України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2006. – с. 456–483.

11. Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження "Обстеження умов життя домогосподарств", затверджені наказом Державного комітету статистики України від 23.12.2011 № 273.
12. Методика обробки результатів державного вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, затверджена наказом Держкомстату від 31.10.2011 № 278.
13. Методика організації контролю якості роботи фахівців з інтерв'ювання, затверджена наказом Держкомстату від 18.07.2006 № 335 (у редакції наказу Державного комітету статистики України від 29.12.2008 № 525). – 72 с.

Базовий список депривацій пілотного дослідження (2007р.)

	Частка домогосподарств	
	які вважали ознаками бідності	які потерпали від депривації
Економічна депривація		
Харчування		
недостатність коштів для		
1. того, щоб не відмовляти собі в найнеобхідніших недорогих продуктах харчування	98,4	8,8
споживання страви з м'ясом, курятиною або рибою		
2. - один раз на тиждень	94,9	10,2
3. - щоденно	72,2	37,9
4. споживання свіжих фруктів або соків	79,6	25,5
Одяг і взуття		
недостатність коштів для		
оновлення за потребою верхнього одягу та взуття для холодної пори року для дорослих		
5. - один раз на 5 років	94,8	15,9
6. - один раз на 3 роки	87,0	24,7
7. придбання за потребою нового одягу та взуття для дітей	94,7	8,0
8. своєчасного придбання необхідних предметів особистого догляду та побутової хімії	90,2	6,3
9. придбання недорогих меблів, необхідних для повсякденного життя (ліжко, шафа, стіл, стілець тощо)	88,3	21,0
Товари тривалого користування		
відсутність		
10. телевізора	91,1	4,2
11. холодильника	93,0	6,2
12. пральної машини	88,5	14,0
Житлові умови		
відсутність		
13. житла у нормальному стані (наявне житло потребує капітального ремонту, сире, ветхе, старе)	95,9	15,1
14. окремого житла (окремої квартири, індивідуального будинку)	84,1	7,7
15. будь-якого окремого помешкання (включаючи кімнату в комунальній квартирі, гуртожитку, частину індивідуального будинку тощо)	92,7	3,2
16. водогону в житлі та недостатність коштів для його проведення	81,9	20,8
17. туалету зі зливом всередині житла і недостатність коштів для його встановлення	78,4	24,7
недостатність коштів для		
18. підтримування достатньо теплої температури у своєму житлі (на придбання палива, обігрівача тощо) протягом опалювального сезону	94,2	16,6
19. своєчасної та в повному обсязі оплати рахунків за житло та необхідні послуги з його утримання або оплати газу для приготування їжі	91,3	15,8
20. здійснення за потребою термінового ремонту житла (сантехніки, даху, електропроводки, заміна вибитого скла у вікні тощо)	92,1	25,7
наявність житлової площі, що не перевищує		
21. - 5 кв.м. на особу	90,5	4,7
22. - 7,5 кв.м. на особу	79,5	8,9
Охорона здоров'я		
недостатність коштів для оплати необхідних		
23. послуг невідкладної платної медичної допомоги, якщо отримати такі послуги на безоплатній основі складно	95,9	23,3
24. послуг лікаря (крім стоматолога) у медичному закладі (за відсутністю або складністю отримання таких послуг на безоплатній основі), аналізів, обстежень, процедур, призначених лікарем	95,9	24,1

		Частка домогосподарств	
		які вважали ознаками бідності	які потерпали від депривації
25.	ліків та медичного приладдя, призначених лікарем	96,2	23,4
26.	стоматологічних послуг з використанням недорогих матеріалів (за винятком зубопротезування) або недорогих послуг зубопротезування	93,5	21,1
27.	лікування в стаціонарі без проведення хірургічної операції (за відсутністю таких послуг на безоплатній основі) або життєво необхідної хірургічної операції (крім косметичної) та подальшого пов'язаного з цим лікування в стаціонарі (за відсутністю таких послуг на безоплатній основі)	95,5	26,8
Освіта			
недостатність коштів для			
28.	отримання будь-якої професійної освіти	90,4	4,3
29.	того, щоб дитина отримала хоча б неповну середню освіту, оскільки вимушена рано розпочати працювати	95,4	1,7
30.	того, щоб дитина після отримання неповної середньої освіти продовжувала навчатися, а не була вимушена працювати	92,3	3,0
Відпочинок та дозвілля			
недостатність коштів для			
31.	сімейного відпочинку не вдома, а також не з родичами в їх житлі, щонайменше один тиждень на рік	76,1	34,0
32.	відвідування з подарунками друзів, родичів або для прийому у себе гостей (з їжею та напоями) для святкування днів народження або свят	72,4	17,6
33.	придбання квитків у кінотеатри (до театру, на концерт тощо) 1–2 рази на рік	65,7	13,3
Інші можливості			
недостатність коштів для			
34.	оплати необхідних недорогих побутових послуг (послуг перукарень, пралень, хімчистки, ремонту одягу, взуття та техніки тощо)	85,0	11,0
35.	здійснення заощаджень для придбання необхідних товарів (отримання послуг)	80,3	47,9
відсутність			
36.	можливості отримання допомоги соціальних працівників або послуг соціальних служб	72,3	7,8
37.	у користуванні навіть невеликої земельної ділянки для сільськогосподарського використання площею до 10 соток	44,5	3,9
Розвиток інфраструктури			
38.	відсутність поблизу житла об'єктів роздрібної торгівлі	92,6	9,7
39.	відсутність у населеному пункті закладів, які надають побутові послуги (перукарень, пралень, хімчистки, ремонту одягу, взуття та побутової техніки тощо)	92,3	19,1
40.	відсутність поблизу житла відділень зв'язку	91,8	13,8
41.	відсутність у населеному пункті закладів культури (кінотеатру, театру, музею, бібліотеки, клубу)	89,2	12,6
42.	відсутність поблизу житла медичної установи (фельдшерсько-акушерського пункту, лікарської амбулаторії, поліклініки тощо), аптеки	96,4	18,4
43.	незабезпеченість населеного пункту своєчасними послугами швидкої медичної допомоги	98,0	22,9
44.	відсутність поблизу житла дошкільних закладів (дитячих садків, ясел)	94,6	4,7
45.	відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом з більш розвинутою інфраструктурою (мережею магазинів, закладів культури, освіти тощо)	95,2	12,6
46.	відсутність можливості підключення до стаціонарної телефонної мережі	89,8	23,2

Базовий список депривацій

1. Економічна депривація**1.1. Харчування**

Недостатність коштів для того, щоб не відмовляти собі в найнеобхідніших недорогих продуктах харчування

1.2. Одяг і взуття

Недостатність коштів для:

- оновлення за потребою верхнього одягу та взуття для холодної пори року для дорослих один раз на 5 років
- придбання за потребою нового одягу та взуття для дітей

1.3. Товари тривалого користування

Відсутність:

- телевізора
- холодильника

1.4. Житлові умови

Недостатність коштів для своєчасної та в повному обсязі оплати рахунків за житло та необхідні послуги з його утримання або оплати газу для приготування їжі

Відсутність житла у нормальному стані (наявне житло потребує капітального ремонту, сире, ветхе, старе)

Наявність житлової площі, що не перевищує 5 кв.м на особу

1.5. Охорона здоров'я

Недостатність коштів для оплати необхідних:

- послуг лікаря (крім стоматолога) у медичному закладі (за відсутністю або складністю отримання таких послуг на безоплатній основі), аналізів, обстежень, процедур, призначених лікарем
- ліків та медичного приладдя, призначених лікарем
- лікування в стаціонарі без проведення хірургічної операції або життєво необхідної хірургічної операції (крім косметичної) та подальшого, пов'язаного з цим, лікування в стаціонарі (за відсутністю таких послуг на безоплатній основі)

1.6. Освіта

Недостатність коштів для отримання будь-якої професійної освіти

2. Розвиток інфраструктури

Незабезпеченість населеного пункту своєчасними послугами швидкої медичної допомоги

Відсутність:

- поблизу житла об'єктів роздрібної торгівлі
- у населеному пункті закладів, які надають побутові послуги (перукарень, пралень, хімчистки, ремонту одягу, взуття та побутової техніки тощо)
- поблизу житла медичної установи (фельдшерсько-акушерського пункту, лікарської амбулаторії, поліклініки тощо), аптеки
- поблизу житла дошкільних закладів (дитячих садків, ясел)
- регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом з більш розвинутою інфраструктурою (мережею магазинів, закладів культури, освіти тощо)

Розподіл домогосподарств за концентрацією депривацій в одному домогосподарстві у 2009 році

Концентрація депривацій в одному домогосподарстві	Частка домогосподарств, які потерпають від депривацій, %	Кумулятивна частка домогосподарств, %
18	0,0	0,0
17	0,0	0,0
16	0,0	0,0
15	0,1	0,1
14	0,2	0,3
13	0,3	0,6
12	0,4	1,0
11	0,7	1,7
10	0,9	2,6
9	1,5	4,1
8	2,1	6,2
7	2,8	9,0
6	3,8	12,8
5	5,3	18,1
4	7,3	25,4
3	8,9	34,3
2	11,4	45,7
1	13,3	59,0
0	41,0	100,0
Усього	100,0	

Ураховуючи вищезазначене, до категорії бідних за деприваціями були віднесені домогосподарства, які мають 4 та більше ознак депривації, оскільки відповідна кумулятивна частка домогосподарств наближена до рівня монетарної бідності, визначеного за національною межею (рівень бідності за 9 місяців 2009 року становив 26,6%).

Розподіл домогосподарств за концентрацією депривацій в одному домогосподарстві у 2011 році

Концентрація депривацій в одному домогосподарстві	Частка домогосподарств, які потерпають від депривацій, %	Кумулятивна частка домогосподарств, %
18	0,0	0,0
17	0,0	0,0
16	0,0	0,0
15	0,1	0,1
14	0,1	0,2
13	0,0	0,2
12	0,2	0,4
11	0,5	0,9
10	0,9	1,8
9	1,3	3,1
8	2,3	5,4
7	2,8	8,2
6	4,0	12,2
5	6,0	18,2
4	7,3	25,5
3	10,3	35,8
2	9,9	45,7
1	12,4	58,1
0	41,9	100,0
Усього	100,0	

Ураховуючи вищезазначене, до категорії бідних за деприваціями були віднесені домогосподарства, які мають 4 та більше ознак депривації, оскільки відповідна кумулятивна частка домогосподарств наближена до рівня монетарної бідності, визначеного за національною межею (рівень бідності за 9 місяців 2011 року становив 24,6%).